

TEKSTSEGMENTATIE EN INTERPRETATIENIVEAUS

Arie Verhagen

Samenvatting

Bepaalde soorten bijzinnen hebben in tekstanalyse-systemen een uitzonderingsstatus: in tegenstelling tot andere tellen ze niet als minimale tekstsegmenten. In deze bijdrage formuleer ik voor deze uitzonderingsstatus allereerst een principiële verklaring, die bovendien een oplossing biedt voor bepaalde beschrijvende problemen. Vervolgens probeer ik te laten zien dat de voorgestelde verklaring samenhangt (en gepreciseerd kan worden) met twee niveaus van tekstinterpretatie: dat van de coördinatie tussen de cognitieve toestanden van de lezer en van personages die in de tekst aan de orde zijn, en dat van de beschrijvende inhoud van de tekst. Dit niveau-onderscheid lijkt ook nuttig te zijn voor een betere beschrijving van thematische continuïteit in teksten.

1. Inleiding

Tekstanalyse-systemen vooronderstellen een methode om de kleinste elementen te identificeren waaruit teksten geacht worden te zijn opgebouwd: de kleinste 'segmenten'. Van oudsher (vgl. Mann & Thompson 1988) is de gedachte dat die kleinste tekstsegmenten in beginsel corresponderen met deelzinnen, dus enkelvoudige subject-predikaatverbindingen ('clauses'). Maar eveneens is van het begin af aan duidelijk geweest dat hier geen sprake kon zijn van een 1-op-1-verhouding: sommige soorten deelzinnen moeten niet de status krijgen van tekstsegmenten. Mann & Thompson (1988) noemen als uitzonderingen beperkende betrekkelijke bijzinnen, voorwerpszinnen ('complement clauses') en onderwerpszinnen; deze krijgen niet de status van apart segment, maar ze zijn deel van hun 'host clause'. In recent werk als dat van Pander Maat (1994: 30-36), Sanders (1992: 115/6), en Sanders & van Wijk (1996: 126/7) is deze zelfde groep uitzonderingen te vinden, met enkele toevoegingen en kleine afwijkingen (die ik hier verder buiten beschouwing zal laten). Er is echter nooit een verklaring gegeven voor de uitzonderingsstatus van deze drie categorieën ten opzichte van het principe dat tekstsegmenten corresponderen met deelzinnen. Deze vraag klemt temeer daar helemaal niet direct duidelijk is wat nu deze (drie belangrijkste) typen bijzinnen met elkaar gemeen zouden kunnen hebben. In deze bijdrage wil ik proberen op zijn minst een richting aan te geven waarin een dergelijke verklaring gezocht kan worden, in het kader van een (verdere) verkenning naar de relatie tussen syntaxis en tekststructuur, en enige initiële evidentie voor de benadering aanduiden.

2. Betrekkelijke bijzinnen

Voor betrekkelijke bijzinnen is een verklaring voor hun niet-segmentstatus direct te ontleen aan de analyse van dit soort zinnen, op basis van Daalder (1989), in Verhagen (1992). Beschouw het verschil tussen (1), met een beperkende betrekkelijke zin, en (2), met een uitbreidende.

- (1) Deze scholen blijken relatief veel leerlingen te hebben die afkomstig zijn uit achterstandssituaties
- (1)' # a. Deze scholen blijken relatief veel leerlingen te hebben
b. die afkomstig zijn uit achterstandssituaties
- (2) Vijftien boeken moesten er gelezen worden, die allemaal met de oorlog te maken moesten hebben
- (2)' a. Vijftien boeken moesten er gelezen worden,
b. die allemaal met de oorlog te maken moesten hebben

Geval (1) willen we niet in twee tekstsegmenten opdelen: de opdeling in twee segmenten, zoals in (1)', is niet in overeenstemming met de betekenis van (1), en die bevat dus duidelijk niet twee mededelingen, maar hoogstens één, waarvan de bijzin dan een onderdeel vormt. De opdeling van voorbeeld (2) in twee segmenten, aangegeven in (2)', is daarentegen wel in overeenstemming met de betekenis ervan, dus die bestaat kennelijk wel uit twee mededelingen (waartussen dan, op tekstniveau, een coherentie-relatie gelegd kan worden). Dit verschil is precies in overeenstemming met de grammaticaal-semantische analyse van dit soort constructies in Daalder (1989) en Verhagen (1992). In termen van die laatste: de interpretatie van de nominale groep waarvan *leerlingen* de kern is in (1), is mede *afhankelijk* van de inhoud van de bijzin: de bedoelde verzameling leerlingen wordt wezenlijk mede gedefinieerd door de bijzinsinhoud. Merk op dat de bijzin van invloed is op de interpretatie van de kwantor *veel*: de zin zegt niet dat de scholen relatief veel leerlingen hebben (die dan afkomstig zouden zijn uit achterstandssituaties), maar dat relatief veel leerlingen uit achterstandssituaties afkomstig zijn. We spreken dus van een 'beperkende' bijzin als de conceptualisering van een deel van de matrix-zin afhankelijk is van die bijzin. In (2) is geen sprake van zo'n conceptuele afhankelijkheid tussen een deel van de hoofdzin en de bijzin, en dan noemen we de bijzin 'uitbreidend'.

Uit deze (op zichzelf zinsinterne) semantische analyse van het verschil tussen beperkende en uitbreidende zinnen vloeit nu op tekstniveau direct voort dat als een element van een hogere deelzin A conceptueel afhankelijk is van een lagere deelzin B in de hier bedoelde zin, die lagere deelzin B deel moet uitmaken van het met A corresponderende tekstsegment, en *dus niet zelfstandig een segment kán vormen*. We hebben dan, kortom, een verklaring voor de uitzonderingsstatus van betrekkelijke bijzinnen: die kunnen geen zelfstandig tekstsegment zijn omdat hun inhoud al deel is van een ander segment. We kunnen deze verklaring in algemene termen samenvatten in de volgende conditie:

- (3) *Conditie op tekstsegmentatie (conceptuele onafhankelijkheid)*
"Als een constituent van een matrix-zin conceptueel afhankelijk is van de inhoud van een ingebedde zin, vormt die laatste geen zelfstandig tekstsegment."

3. Complement- en subjectzinnen

Schilperoord & Verhagen (te versch., b) claimen dat de aldus (algemeen) geformuleerde conditie in feite ook ten grondslag ligt aan de uitzonderingsstatus van voorwerps- en onderwerpszinnen. Een extra reden om naar een verklaring voor dit type gevallen te zoeken is dat de

segmentatieprocedure van Mann & Thompson (1988) (evenals die van andere tekst-analytici) in bepaalde, niet ongewone, gevallen niet eens descriptief adequaat is: een regel als 'een complement- of subject-zin is deel van zijn 'host-clause'' (laten we dit voor het gemak 'de regel van Mann & Thompson' noemen) levert in bepaalde gevallen geen goede segmentatie op. Dit probleem drong zich onontkoombaar op bij de analyse van het corpus teksten dat de empirische basis vormt van het onderzoek waarover gerapporteerd wordt in Schilperoord (1996). We zullen het illustreren aan de hand van het volgende fragment.

- (4) (a) Te uwer informatie merk ik nog op dat cliënt voorziet dat het niet eenvoudig zal zijn om snel ander werk te vinden. (b) Daarbij komt dat zijn echtgenote zwaar gehandicapt is en dat hij een gezin heeft te onderhouden.

Intuïtief gezien willen we zeggen dat de advocaat in dit fragment *drie* stukken informatie aanvoert als argumenten voor de claim van zijn cliënt, nl. de moeilijkheid om snel ander werk te vinden, de handicap van zijn echtgenote en het feit dat hij een gezin heeft te onderhouden. Syntactisch gezien bevat dit fragment twee volledige zinnen ('hoofdzinnen' in de zin van de ANS 1984). De eerste daarvan (a) bevat een serie in elkaar ingebedde deelzinnen, en het is redelijk goed voorstelbaar dat dit bij (recursieve) toepassing van de regel van Mann & Thompson aangemerkt kan worden als één segment. Echt problematisch wordt het bij hoofdzin (b), die bestaat uit één matrix-deelzin en twee ingebedde deelzinnen. Strikte toepassing van de regel leidt er nu toe dat beide bijzinnen als deel van hun 'host-clause' aangemerkt zouden worden, waarmee het hele fragment uit twee segmenten zou bestaan:

- (4)' # a. Te uwer informatie merk ik nog op dat cliënt voorziet dat het niet eenvoudig zal zijn om snel ander werk te vinden.
b. Daarbij komt dat zijn echtgenote zwaar gehandicapt is en dat hij een gezin heeft te onderhouden.

Maar dit geeft dus niet weer dat er in feite drie argumenten gegeven worden. Schilperoord & Verhagen (te versch., b) stellen nu voor dat toepassing van conditie (3) wel tot de gewenste segmentatie kan leiden. Merk op dat de frase *Daarbij komt* op zichzelf niet eens een interpreteerbaar geheel oplevert; in (4) is deze matrix-structuur dus conceptueel afhankelijk van een bijzin, en daarmee is de conditie erop van toepassing. Er is echter ook niet meer dan één bijzin nodig om een conceptueel onafhankelijk geheel te bereiken: de reeks *Daarbij komt dat zijn echtgenote zwaar gehandicapt is* is niet ook nog eens conceptueel afhankelijk van de tweede bijzin (*dat hij een gezin heeft te onderhouden*). De eerste bijzin kan dus geen zelfstandig segment vormen, maar de tweede wel, zodat we de volgende segmentatie krijgen:

- (4)'' a. Te uwer informatie merk ik nog op dat cliënt voorziet dat het niet eenvoudig zal zijn om snel ander werk te vinden.
b. Daarbij komt dat zijn echtgenote zwaar gehandicapt is
c. en dat hij een gezin heeft te onderhouden.

Deze procedure lijkt dus wel de gewenste segmentatie van de tekst op te kunnen leveren; in ieder geval zitten de drie informatie-elementen die argumenten in het betoog vormen elk in een eigen segment. Dat dit resultaat bereikt kan worden met dezelfde middelen als gebruikt bij beperkende bijzinnen, is een extra argument ten gunste van deze aanpak. Toch blijven er ook nu nog enkele problemen over:

- In zekere zin hebben we het probleem verlegd: de vraag komt nu op waarom bepaalde matrix-zinnen zoals deze eigenlijk niet conceptueel onafhankelijk zijn; m.a.w.: wat is hun functie?
- De notatie van de segmentatie in (4)'' suggereert dat er sprake is van nevenschikking (segment (c) begint met *en*) tussen een bijzin (segment (c)) en een hoofdzin (segment (b)); anders gezegd: deze segmentatie honoreert niet het feit dat er sprake is van nevenschikking van twee *bijzinnen*.
- Naast overeenkomst is er ook verschil tussen beperkende betrekkelijke bijzinnen en het onderhavige type bijzinnen: terwijl in het eerste soort zinnen het belangrijkste effect van conditie (3) is dat een bijzin *niet* een segmentstatus krijgt (maar geïncorporeerd wordt in een ander segment), is het effect hier dat een bepaalde bijzin juist wel segmentstatus krijgt, segment (c) namelijk. Maar ook ten aanzien van segment (b) kunnen we, meer interpretatief, dit verschil formuleren: de eigenlijke inhoud van het segment – die d.m.v. een coherentierelatie verbonden wordt met andere tekstsegmenten, is verwoord in de *bijzin*, hetgeen bij een beperkende betrekkelijke bijzin zeker niet het geval is. Dit verschil is ook niet goed aan te geven bij de segmentatie van (4)'.

Het is dit complex van samenhangende kwesties dat ik nu aan de orde wil stellen.

4. Niveaus van tekstinterpretatie

Laten we een tekst, zoals geïnterpreteerd door een lezer, opvatten als een representatie van opeenvolgende (virtuele) cognitieve toestanden waarmee die lezer zijn eigen cognitieve toestand sequentieel coördineert. De eenvoudigste vorm van die coördinatie is identificatie: de lezer doet eenvoudigweg niet anders dan achtereenvolgens de in de tekst aangeduide gedachte-inhouden zelf 'denken' (de tekst deelt a.h.w. zichzelf mee). In dat licht bezien kunnen we zeggen dat een frase als *Daarbij komt (dat)* niet een functie vervult in het specificeren van een bepaalde gedachte-inhoud, maar ten aanzien van het proces van coördinatie tussen de cognitieve toestand van de lezer en de cognitieve toestanden die in de tekst gerepresenteerd zijn; het specificiert iets ten aanzien van dat coördinatieproces – hoe de (impliciete) auteur de informatie-inhoud gezien wil hebben, i.c. het verband met eerdere informatie – en heeft dus niet zelf een inhoudelijk-informatieve functie. Zo vormt het ook een aanduiding van een subjectief element in de tekst: inhoudelijke informatie op zich legt niet vast hoe zij zich verhoudt tot andere informatie, hoe zij geëvalueerd moet worden, e.d., en als daar expliciet iets over gezegd wordt, dan impliceert dat dus een bepaald subject, dat verantwoordelijk is voor de desbetreffende coördinatie-aanwijzing.

Toegepast op het onderhavige probleem kunnen we dus zeggen dat we soms de inhoud van verschillende deelzinnen op verschillende *niveaus* van interpretatie moeten betrekken, en segmentatie niet alleen lineair moeten uitvoeren, maar ook in een tweede dimensie: die van de verdeling van tekstdelen over het niveau van expliciete aanwijzingen omtrent cognitieve coördinatie, en het niveau van inhoudelijke informatie.¹ Met die *twee* dimensies kan de (partiële)

segmentatie van fragment (4) er als volgt uitzien:

(5)

<i>coördinatie-niveau:</i>	Daarbij komt dat	en dat
<i>inhoudsniveau:</i>	(moeilijkheid ander werk te vinden)	zijn vrouw ernstig gehandicapt is	hij een gezin heeft te onderhouden

Hiermee is al direct een antwoord gegeven op de tweede van de hiervoor genoemde vragen: de *matrixzin* van hoofdzin (b) in (4) maakt geen deel uit van de segmenten op inhoudsniveau, en op dat niveau staan dus niet een hoofdzin en een bijzin nevensgeschikt naast elkaar (het was dus het een-dimensionale karakter van de notatie in (4)) dat dit probleem veroorzaakte).

Een en ander betekent dus dat we de inhoud van de *matrix*-zin representeren op het niveau van interpretatie dat specifiek betrekking heeft op de cognitieve *coördinatie* van de lezer met de tekstinhoud, terwijl we de bijzins-inhoud representeren op het inhoudsniveau zelf. In hoeverre is dit nu min of meer incidenteel? Is het iets dat geldt voor dit specifieke geval, maar niet veel wijdere strekking heeft, of is het juist een manifestatie van een veel algemener patroon? Anders gezegd: hoe systematisch is eigenlijk het verband tussen het verschijnsel 'complement-zin' en de distributie van tekst-inhoud over deze twee niveaus?

In dit verband is het interessant om op te merken wat de ANS zegt over de soorten *matrix*-zinnen waarbij lijdend-voorwerpszinnen kunnen optreden. Het is nl. niet zo dat elk willekeurig lijdend voorwerp gerealiseerd kan worden in de vorm van een bijzin; dat is alleen maar mogelijk bij bepaalde *matrix*-predikaten, die de ANS als volgt samenvat en indeelt:

De werkwoorden die een lijdendvoorwerpszin mogelijk maken, kunnen ingedeeld worden in de volgende categorieën.

- a Werkwoorden die een mededeling, vraag, gebod, belofte, e.d. tot uitdrukking brengen en dus een communicatief betekenismoment hebben [...]
- b Werkwoorden die een vorm van weten, geloven, vermoeden e.d. uitdrukken. [...]
- c Werkwoorden die een waardering tot uitdrukking brengen. [incl. *jammer/leuk/raar/etc. vinden dat...*]
- d Werkwoorden die een vorm van willen of verlangen uitdrukken. [...]
- e Werkwoorden die een wijze van waarneming aanduiden. [...]
- f Werkwoorden die het veroorzaken van iets te kennen geven.
(ANS, pp.840-842).²

Over de subcategorieën a t/m e uit de ANS hebben valt duidelijk een generalisatie te maken: ze roepen allemaal, ieder met zijn eigen bijzonderheden, een cognitieve toestand op van een of ander subject, waarmee de lezer dus zijn eigen cognitieve toestand op de desbetreffende plaats in de tekst dient te coördineren; ze openen 'mentale ruimtes' in de zin van Fauconnier (1985). Daarnaast is er ook nog subcategorie f, waarbij de relatie tussen *matrix* en ingebedde zin er een van causaliteit is; op deze categorie, en de manier waarop die mogelijk met de andere in verband zou kunnen staan, zal ik hier niet ingaan (zie verder Verhagen, te versch.). Kijken we naar het feitelijk gebruik, dan is in ieder geval duidelijk dat de functie van 'mentale ruimte' specificeren verreweg de meest voorkomende functie is van lijdendvoorwerpszinnen.

Voor onderwerpszinnen geldt dat hun functie erg lijkt op die van lijdendvoorwerpszinnen.

Allereerst gaat het om onderwerpen bij passieven van bovenstaande werkwoordscategorieën a t/m f; daarnaast zijn er dan nog matrix-predikaten van het type *Duidelijk/De vraag is dat/of...* dan wel *Het is duidelijk/de vraag dat/of...* (vgl. ANS 1984: 825, 828). Ook in dat laatste soort gevallen gaat het dus om matrix-zinnen die iets specificeren met betrekking tot het niveau van de coördinatie van cognitieve toestanden van de lezer met die in een tekst.

Het heeft er dus veel van weg dat we de voegwoorden *dat* en *of* (de voegwoorden die voorwerps- en onderwerpszinnen kunnen inleiden) kunnen opvatten als de herkenbare vormelijke indicaties voor een zgn. constructieschema in de zin van Langacker (1991: 548), of een 'grammaticale constructie' in de zin van Goldberg (1995); een dergelijke constructie is een symbolische eenheid, die als combinatie van vorm en inhoud een status heeft die niet wezenlijk verschilt van die van lexicale elementen (zie Schilperoord & Verhagen (te versch., a) voor een algemene uiteenzetting op dit punt). Aan de inhoudskant geldt dan dat het optreden van de constructie een indicatie vormt dat informatie in de matrix-zin betrekking heeft op het coördinatie-niveau en niet op het inhoudsniveau;³ we zouden die als volgt kunnen noteren:

- (6) **constructievorm:** [s_a [...] Predikaat *dat/of* [...] s_b]⁴
constructiebetekenis: [s_a,...] SPECIFICEERT COÖRDINATIE-NIVEAU

Deze analyse verschaft de basis voor een antwoord op de eerste van de boven geformuleerde vragen. Specificaties op het niveau van de onderlinge coördinatie van cognitieve systemen hebben per definitie betrekking op een bepaald stukje inhoudelijke informatie: een taalhandeling kan niet zonder propositionele inhoud, een evaluatie niet zonder object, een toevoeg-instructie evenmin: segmenten op het coördinatie-niveau kunnen niet onafhankelijk van enig inhoudelijk element voorkomen (omgekeerd wel). Kortom: dit type betekenis-elementen is per definitie niet conceptueel onafhankelijk, en als het een bijzin is die het geheel conceptueel onafhankelijk maakt, dan vormen matrix- en bijzin dus *samen* een verwerkingseenheid. Dat betekent dat de representatie (4)'' wel correct weergeeft welke betekenselementen onmiddellijk samenhangen *in de verwerking*, en waar dus de grenzen liggen waarop theoretisch (relatief lange) pauzes te verwachten zijn (Schilperoord 1996, ch.6).⁵

En ook de derde vraag kunnen we nu beantwoorden. De overeenkomst tussen de beperkende relatieve zinnen en de voorwerps- en onderwerpszinnen is nog steeds dat in beide gevallen een deel van de matrix conceptueel afhankelijk is van de bijzinsinhoud, maar dat in het ene geval is de oorzaak daarvan anders dan in het andere. Bij relatieve zinnen ging het erom dat de denotatie van de naamwoordgroep zonder de bijzin niet zou kloppen, maar bij de hier besproken voorwerps- en onderwerpszinnen gaat het erom dat de matrix als fungerend op het coördinatie-niveau afhankelijk is van informatie op het inhoudsniveau. Bij het eerste soort bijzinnen is dat niveau-verschil niet aan de orde: matrix en bijzin fungeren in het geval van relatieve zinnen *gezamenlijk* op het inhoudsniveau. Zo is het dus verklaarbaar dat een onderwerps- of voorwerpszin wel een zelfstandig tekstsegment kan vormen, maar een beperkende relatieve bijzin niet.⁶

We kunnen dus stellen dat we met deze benadering inderdaad verder zijn gekomen in het begrijpen

van de achtergronden van de uitzonderingen op de correspondentie tussen clauses en tekstsegmenten; bovendien is deze benadering op minstens één punt empirisch superieur aan eerdere voorstellen. Specifiek voor het idee van de twee niveaus wil ik nu tot slot nog enige andere evidentie presenteren.

5. Thematische continuïteit bij onderschikking

In Onrust e.a. (1993, hoofdstuk 2) wordt gesteld dat er twee soorten manieren zijn waarop beginposities ('themaposities') en eindposities ('focusposities') van zinnen kunnen bijdragen aan de thematische samenhang van teksten: als in twee zinnen S_1 en S_2 de themapositie van S_2 terugslaat op de informatie in de focuspositie van S_1 , ontstaat een zgn. kettingpatroon, en als de informatie op de themaposities van beide zinnen (geheel of gedeeltelijk) overlapt hebben we te maken met een zgn. constant patroon. Elk van beide patronen creëert een bepaald type thematische continuïteit in het desbetreffende tekstfragment. Nu wil het geval dat als studenten deze stof moeten toepassen, zij ook een fragment als (7), waarin (het onderstreepte) *dit* terugslaat op 'het ontevreden worden van klanten', benoemen als een geval van het kettingpatroon:

- (7) Het gevaar bestaat dat uw klanten door de aanhoudende vertragingen ontevreden worden over uw bedrijf. Wij adviseren u dit te voorkomen door te zorgen voor een snellere informatiestroom naar de bezorgafdeling. Een mogelijkheid hiertoe wordt gevormd door ...

Volgens de definities van *Formuleren* kan dit echter geen kettingpatroon zijn, omdat *dit* niet in een themapositie staat; daar staat *Wij* al. Maar het feit dat taalgebruikers met enige regelmaat zo'n geval als kettingpatroon aanduiden, kan ook opgevat worden als een indicatie dat het voor hen op de een of andere manier (een soort) kettingpatroon is. Ik wil hier laten zien dat dat heel direct zou kunnen voortvloeien uit het in § 4 voorgestelde niveau-onderscheid, en dat er ook in feitelijk taalgebruik aanwijzingen voor de realiteit ervan te vinden zijn.

Merk op dat wat er tussen de focuspositie van de eerste zin in (7) en *dit* in staat, een *matrix-zin* is die een taalhandeling aanduidt, en dus informatie geeft ten aanzien van het coördinatie-niveau. Als we nu het voorstel van de vorige paragraaf toepassen op dit fragment, dan is direct duidelijk dat op het inhoudsniveau het aanwijzend voornaamwoord wel degelijk, als eerste element, direct volgt op zijn antecedent:

- (8)
<i>coördinatie-niveau:</i>	Het gevaar bestaat dat	Wij adviseren u
<i>inhoudsniveau:</i>	<u>uw klanten ontevreden worden over uw bedrijf.</u>	<u>dit</u> te voorkomen door te
		zorgen voor een snellere
		informatie-stroom ...

We hoeven dus alleen maar de eisen voor patroon-vorming specifiek te laten gelden *binnen* een bepaald niveau van analyse (i.c. het inhoudsniveau), om dit geval tot de categorie 'kettingpatroon' te kunnen rekenen, waarmee het optreden van de bovengenoemde intuïtie verklaard zou zijn.

We kunnen ons afvragen of (7) een incident is, of dat dit gebruikspatroon algemener is; vooral in het laatste geval is er natuurlijk reden om de zojuist geopperde verklaring serieus te nemen, en er steun in te zien voor het niveau-onderscheid. Om hierover een eerste beeld te krijgen heb ik in het Eindhovens Corpus (de subcorpora met geschreven taal) alle gevallen verzameld

waarin een van de voegwoorden *dat* en *of* onmiddellijk gevolgd werd door een (zelfstandig gebruikt) aanwijzend voornaamwoord met een antecedent buiten de eigen hoofdzin. Dat zijn in totaal 62 gevallen. Als we daarvan analyses maken van het type zoals aangegeven in (8), dan blijken er 39 duidelijke gevallen te zijn van het kettingpatroon (plus nog eens drie vermoedelijke gevallen)⁷, en 9 van het constante patroon (plus nog één vermoedelijk geval), en 10 gevallen waarin ook met zo'n analyse geen patroon in te ontdekken valt. In ieder geval zijn dus 48 van de 62 gevallen makkelijk als patroon te herkennen, alleen maar door het onderscheid tussen het coördinatie-niveau en het inhoudsniveau te maken. Een voorbeeld van een kettingpatroon in deze opvatting is (antecedent en anafoor onderstreept, de 'tussenliggende' matrix-zin met grijze achtergrond):

- (9) [...] Wanneer wij, in de rug gesteund door de moderne economie, het laissez faire afwijzen, dan staan wij voor de keus tussen twee alternatieven. In de eerste plaats kan de overheid het gehele productieapparaat overnemen. Sommige economen meenden vroeger op theoretische gronden, dat dit niet tot gevolg kon hebben dat de welvaart op gunstige wijze zou worden verdeeld, maar dit standpunt is thans door de meeste economen verlaten. (wetenreg-5-cpwe)

Een constant patroon is te vinden in (10):

- (10) De EEG-raad van ministers van landbouw heeft maandag in Luxemburg in beginsel overeenstemming bereikt over de methodiek van een regeling voor vlas: er zal een forfaitaire toeslag per hectare worden gegeven voor alle in de gemeenschap verbouwd en geoogst vlas. Over het bedrag van die toeslag zal de Europese Commissie nog een voorstel doen. Minister Lardinois verwachtte wel dat deze iets hoger zal worden dan de huidige Nederlandse toeslag van 360 gulden per hectare. (nrc 26-5-8-cdb)

Vanwege het niveau-onderscheid zijn, zouden we kunnen zeggen, de gemarkeerde matrix-zinnen in (9) en (10) 'onzichtbaar' voor de tekst-anaforische relaties in die fragmenten. Dan blijkt het leeuwedeel van de gevallen op eenvoudige wijze onder de principes van thematische aansluiting te kunnen vallen, en dit feit ondersteunt de aanname van het niveau-onderscheid.

6. Slot

De hier gepresenteerde voorstellen roepen uiteraard ook weer allerlei vragen op. Eén daarvan is b.v. de reeds genoemde kwestie van het verband tussen matrix-predikaten die mentale ruimtes oproepen en causale matrix-zinnen (subcategorie f van de ANS; zie hierboven, §4). Een geheel andere is de vraag hoe herhaalde inbeddingen van mentale ruimtes gerepresenteerd zouden moeten worden (vgl. *Te uwer informatie merk ik nog op dat cliënt voorziet dat...*): leidt dat niet tot een ongewenste proliferatie van niveaus, en is het feitelijk gebruik ervan nog gebonden aan bepaalde voorwaarden? En hoe verhouden de hier besproken inbeddingsconstructies zich tot andere, waarbij niet (zo duidelijk) een verdeling over verschillende clauses aan de orde is, zoals bij modale werkwoorden en bepalingen? Deze en andere vragen vereisen verder onderzoek, en het kan zijn dat daarbij zoveel problemen rijzen dat het voorgestelde niveau-onderscheid toch niet gehandhaafd kan worden als algemene eigenschap van tekststructuur. Maar het heeft vooralsnog in ieder geval dit belangrijke voordeel dat het een adequatere, en vooral meer principiële, benadering mogelijk

maakt van de relatie tussen syntactische structuur en tekststructuur.

Noten

1. Deze gedachte is geïnspireerd door het onderscheid tussen het epistemische domein vs. het inhoudelijke domein zoals voorgesteld door Sweetser (1990), en dat tussen 'argumentativiteit' en 'informativiteit' van Anscombe & Ducrot (1989), maar het is niet geheel identiek met die onderscheidingen. Zo onderscheidt b.v. Sweetser nog een apart 'interactioneel' domein van interpretatie (dat van de taalhandelingen), terwijl ik dat (althans vooralsnog) met het epistemische laat samenvallen. Ik maak van deze gelegenheid gebruik om Henk Pander Maat en Ted Sanders te bedanken voor (voortgaande) boeiende discussies omtrent deze complexe materie.
2. Van die laatste soort geeft de ANS de volgende voorbeelden:
 - (i) Ze wist te bewerken, dat iedereen naar haar pijpen danste.
 - (ii) Maak, dat alle dingen nieuw worden.
3. Alleen al gezien het voorkomen van zinnen zoals (a) in (4), met een reeks ingebedde specificaties van mentale ruimtes ('ik merk op dat cliënt voorziet dat...') zal duidelijk zijn dat de constructie op zichzelf niet inhoudt dat de bijzinsinhoud tot het inhoudsniveau behoort. Wel zal, zoals vermeld in de hoofdttekst, uiteindelijk de laatste bijzin (of eventueel de laatste reeks van bijzinnen) op de een of andere manier op het inhoudsniveau betrokken moeten zijn.
4. Met de hier geformuleerde betekenis geldt er een restrictie op de verzameling toegestane predikaten op het niveau van S-a (nl.: exclusief strikt causale predikaten). Ik ga hier nader op in in Verhagen (te versch.).
5. Er hoeft dus niet één representatie te zijn die, bij wijze van spreken in één oogopslag, alle cognitief relevante samenhangen tussen aspecten van een taaluiting vastlegt: we zouden *binnen* een verwerkingseenheid, zoals b in (4)', weliswaar het onderscheid tussen de twee niveaus kunnen noteren, maar voor de afbakening van de eenheden zelf is dat niet relevant. Integendeel: de hier voorgestelde benadering impliceert juist dat er bij de overstap van het ene niveau naar het andere in de verwerking op zich geen pauze is te verwachten omdat elementen op coördinatie-niveau conceptueel niet onafhankelijk zijn. Een ander soort psychologisch verschil dat mogelijk wel met het niveau-verschil gepaard zou kunnen gaan betreft de integratie in de uiteindelijke tekstrepresentatie (en opslag in het lange-termijn-geheugen); het is voorstelbaar dat elementen van het coördinatie-niveau daarin niet of slechts in zeer beperkte mate 'overleven', in tegenstelling tot inhoudelijke informatie-elementen. In dat geval zou er, ten behoeve van de analyse van de relatie tussen tekststructuur en geheugen, weer wel reden zijn het verschil te representeren, maar vooralsnog is dit uiteraard nog niet meer dan speculatie.
6. Daar kunnen we nu nog aan toevoegen dat op deze manier ook de generalisatie over bijzinnen uit Onrust e.a. (1993, hoofdstuk 7) in stand kan blijven, nl. dat de informatie in bijzinnen gepresenteerd wordt 'in functie van' iets anders. Bij beperkende relatieve zinnen is dat de verwijzing van de naamwoordgroep, bij onderwerps- en voorwerpszinnen de specificatie van de cognitieve toestand waarmee de lezer zich moet coördineren. Tevens valt ook goed te zien dat de bijzinsinformatie het belangrijkste nieuws kan zijn, terwijl het toch in functie staat van iets anders.
7. In die zin dat het patroon wel als ketting geconstrueerd zou kunnen worden, maar dat het toch iets minder duidelijk was, b.v. omdat er tamelijk veel tussen antecedent en anafoor stond, of omdat de verwijzing zelf niet echt helder was.

Literatuur

- Algemene Nederlandse Spraakkunst, (1984). onder redactie van G. Geerts, W. Haeseryn, J. de Rooij, M.C. van den Toorn. Groningen/Leuven: Wolters-Noordhoff.
- Anscombe, J.-C. & Ducrot, O. (1989). Argumentativity and informativity. In: Michel Meyer (ed.), *From Metaphysics to Rhetoric* (71-87). Dordrecht, etc.: Kluwer Academic Publishers.
- Daalder, S., (1989). Continuative relative clauses. In: Norbert Reiter (ed.), *Spreken und Hören. Akten des 23. Linguistischen Kolloquiums (195-207)*. Tübingen: Niemeyer.
- Fauconnier, G., (1985). *Mental Spaces*. Cambridge, MA: The MIT Press.

- Goldberg, A.E., (1995). *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Langacker, R.W., (1991). *Foundations of cognitive grammar. Vol. 2. Descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.
- Mann, W.C. & Thompson, S.A., (1988). Rhetorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization. *Text*, 8, 243-281.
- Onrust, M., Verhagen, A. & Doeve, R., (1993). *Formulieren*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum
- Pander Maat, H., (1994). *Tekstanalyse*. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Sanders, T., (1992). *Discourse Structure and Coherence: Aspects of a cognitive theory of discourse representation*. Tilburg (diss. KUB).
- Sanders, T. & Wijk, C. van, (1996). PISA - A procedure for analyzing the structure of explanatory texts. *Text*, 16, 91-132.
- Schilperoord, J., (1996). *It's about time. Temporal aspects of cognitive processes in text production*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.
- Schilperoord, J. & Verhagen, A., (te versch., a). Functionele elementen in een cognitief perspectief: evidentie uit taalproductie. *Nederlandse taalkunde*, 2 (1997).
- Schilperoord, J. & Verhagen, A., (te versch., b). Conceptual dependency and the clausal make-up of discourse. In: J.-P. Koenig (ed.), *Conceptual Structure, Discourse, and Language II*. Chicago: The University Press.
- Sweetser, E. E., (1990). *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verhagen, A., (1992). Patroonsplitsing en zinsstructuur. In: Hans Bennis & Jan W. de Vries (red.), *De Binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper (373-382)*. Dordrecht: ICG Publications.
- Verhagen, A., (te versch.). Tekstsegmentatie, onderschikking en subjectiviteit. *Gramma/TTT*.